

AFRIKA

Területe: 30,3 millió km²

Lakossága: kb. 700 millió fő

ORSZÁG	TERÜLET (ezer km ²)	LAKOSSÁG (millió fő)
Egyiptom	997,7	55
Nigéria	923,8	110
Dél-afrikai Köztársaság	1 221	40

Afrika a legek kontinense:

- a második legnagyobb területű kontinens (az első Ázsia - 44,4 millió km²)
- a második legnagyobb átlagmagasságú kontinens - 750 m (az első Ázsia - 950 m)
- a legszegényebb kontinens (itt a legalacsonyabb az egy főre jutó nemzeti jövedelem)
- itt a leggyorsabb a népességnövekedés (átlagosan 3 %)
- itt a legnagyobb az analfabéták aránya (kb. 50 %)
- itt a legalacsonyabb a városiak aránya (kb. 30 %)
- itt a legmagasabb a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya (kb. 60 %)
- itt a legalacsonyabb a megművelt területek aránya (kb. 6 %)

I. Történelmi háttér

Afrika az ember kialakulása szempontjából kiemelkedő jelentőségű terület, hiszen a korai emberek legtöbb maradványa erről a kontinensről került elő. Történelmi, kulturális és etnikai szempontból Afrikát két fő részre szokták tagolni: Fehér-Afrika Észak- és Északkelet-Afrikát jelenti, ahol a kedvező természeti és társadalmi feltételek fejlett kultúrák kialakulását tették lehetővé már az időszámításunk előtti időkben. Ezen a területen elsősorban sémi-hámi népek (arabok, berberok, mórok) élnek. Fekete-Afrika a Szaharától délre eső területeket jelenti, ahol elsősorban a negrid nagyraszshoz tartozó népek (szudáni, bantu, pigmeus, busman stb.) élnek. Itt a kedvezőtlenebb természeti-társadalmi adottságok miatt egy-két kivételtől eltekintve nem jöttek létre nagyobb államok, sok helyen ma is nemzeti-törzsi szervezetben, törzsi fejedelemségekben élnek.

Fehér-Afrika területén Egyiptom a Kr.e. III. évezredben, Tunézia területén Karthágó a Kr.e. IX. századtól fejlett birodalommal vált. A Kr.u. II. századtól Róma fokozatosan hatalma alá vonta egész Észak-Afrikát és különböző provinciákat hozott itt létre (Mauretania, Numidia, Africa, Cyrenaica, Aegyptus). A népvándorlás idején a vandálok átmenetileg (Kr.u. V-VI. sz.) meghódították a mai Algéria, Tunézia és Líbia egy részét, Egyiptom pedig a Bizánci Birodalom fennhatósága alatt állt. A Kr.u. VII. századtól az arabok egész Észak-Afrikát meghódították. Az arab kereskedők egészen a Kongó vidékéig bejárták Afrikát, városokat alapítottak (pl: Timbuktu) és részt vettek különböző államok szervezésében. Később Észak-Afrika Törökország fennhatósága alá került.

A XV. századtól portugál hajósok kutatták Afrika Atlanti partjait elsősorban arany- és rabszolgakeresés reményében. Az első expedíciók Tengerész Henrik, Bartolomeo Diaz és Vasco da Gama nevéhez fűződnek. Később megjelentek a spanyolok, a hollandok, az angolok és a franciák is. A XVI. századtól megindult a rabszolga-kereskedelem, négermilliókat hurcolták elsősorban Amerikába. A XVI. század végén a Guineai-öböl vidékén angol rabszolgavadász telepek alakultak, de a XVIII. századig csak kevés, főleg partmenti területet gyarmatosítottak. Afrika legnagyobb részét a XIX. századtól gyarmatosították, elsősorban az angolok és a franciák. A franciák nyugatról kelet felé, az angolok északról dél felé haladva próbálták összefüggő gyarmatbirodalmat létrehozni. Kisebb területeket a németek, hollandok, belgák, portugálok és olaszok vontak uralmuk alá.

1830-48-ig tartó hódító háború során a franciák megszerezték Északnyugat-Afrika jelentős részét. 1869-ben nyitották meg a Szezei-csatornát, amelyet Egyiptom francia segítséggel épített mintegy 10 éven át. A csatorna stratégiai fontossága miatt az angolok is megpróbálták meghódítani Egyiptomot. Az angol-francia vetélkedésből 1882-ben Anglia került ki győztesen. 1884-85-ben Németország megszerezte Német Délnyugat- és Német Kelet-Afrikát. Dél-Afrika területén már a XVII. században megjelentek a holland telepesek (leszármazottaik a búrok), de később Anglia is igényt tartott a területre. 1899-1902 között zajlott az angol-búr háború, amely látszólag a rabszolgatartó búrok kegyetlen bánásmódja ellen irányult, valójában az angolok a gyémánt- és aranylelőhelyeket akarták megszerezni. A háború eredményeként Dél-Afrika Anglia birtokába került. A XX. század elején a németek Afrika újrafelosztására irányuló törekvései vezettek a marokkói válságokhoz (1905 és 1911), amelyek Németország számára sikertelenül végződtek.

A XIX-XX. század fordulóján Afrika csaknem teljes területe függő helyzetbe került.

- Franciaország gyarmatai: Marokkó, Algéria, Tunézia, Szenegál, Elefántcsontpart, Mauritánia, Mali, Niger, Csád, Gabon.
- Anglia gyarmatai: Egyiptom, Szudán, Kenya, Uganda, Rhodesia (ma Zambia), Botswana, Dél-Afrika, Nigéria, Aranypart (ma Ghana).
- Németország gyarmatai: Kamerun, Tanzánia, Namíbia.
- Portugália gyarmatai: Angola, Mazambik.
- Olaszország gyarmatai: Líbia, Szomália, Eritrea.
- Belgium gyarmatai: Belga Kongó (Zaire).

- Spanyolország gyarmatai: Nyugat-Szahara.
- Független terület: Libéria, Etiópia.

Az I. világháború után Németország elvesztette gyarmatait, azok Angliához, Franciaországhoz, Belgiumhoz kerültek. 1935-ben Olaszország rövid időre meghódította Abesszínát (ma Etiópia). A II. világháború idején Észak-Afrika hadszíntér volt (1940-43). A II. világháború után felerősödtek a nemzeti felszabadító mozgalmak, amelyek eredményeként az afrikai államok többsége az 1950-es, '60-as években függetlenné vált. A mai országhatárok az egykori gyarmati beosztást tükrözik.

Jelenleg Afrika területén 48 önálló állam található, melyeknek zöme a fejlődő országok közé tartozik.

II. Természetföldrajz

A Szezei-csatorna elkészültéig Afrika összefüggött Ázsiával, így az Óvilág három része (Európa, Ázsia, Afrika) egyetlen szárazföldet képezett. Afrika kiterjedése észak-déli irányban mintegy 8000 km, az Egyenlítő csaknem a közepén húzódik. Természetföldrajzilag az angolai Benguela várostól az eritreai Masszava kikötőig húzható képzeletbeli vonallal két részre osztható a kontinens. A vonaltól északnyugatra fekszik a nagyobb kiterjedésű, 450 m átlagmagasságú ún. Alacsony-Afrika, a vonaltól délkeletre pedig a kisebb területű, túlnyomórészt 1000 m fölé emelkedő ún. Magas-Afrika található.

Földtörténet:

Afrika területének legnagyobb része (több mint 90 %-a) az ősi Gondwana kristályos kőzeteiből (africidák) épül fel. Az ősidőben keletkezett Afrikai-pajzs kőzetei nagy területeken vannak a felszínen. Az óidő elején elsősorban Alacsony-Afrika területén zajlott üledékképződés, ekkor (kambrium-szilur) alakultak ki Észak-Afrika kőolajtartalmú homokkövei. Az óidő végén (karbon) lezajlott Variszkuszi-hegységképződés maradványai az Atlasz hegység egyes részein és a Fokföldi-hegységben található meg. Az óidő és a középidő határán szárazföldi üledékképződés folyt, ekkor alakultak ki az ún. karru rétegek Dél- és Kelet-Afrikában. Az újidőben, a harmadidőszak elején gyűrődött fel Európa és Afrika ütközése során az Atlasz-hegység nagyobbik része. Az eocén elején kezdődött meg a kelet-afrikai árokrendszer kialakulása és a hozzá kapcsolódó vulkáni tevékenység. A harmadidőszaki vulkánosság eredményeként jött még létre a Kamerun-hegység valamint a Szahara közepén a Hoggar és a Tibeszi. A pleisztocén idején Afrika területén nedves, hűvös (pluviális) és száraz, meleg (arid) időszakok váltották egymást, amelyek az északi kontinensek glaciális és interglaciális időszakaival állíthatók párhuzamba.

Nagytajak:

- **Atlasz-hegység:** Szerkezete és éghajlata alapján egyaránt idegen elem Afrika területén. Az Eurázsiai-hegységrendszer egyetlen tagja Afrikában, északi lábánál, a Földközi-tenger partvidékén mediterrán éghajlat uralkodik. Két egymással és a tengerparttal is párhuzamos vonulattól áll: Az északi Parti-Atlasz főként fiatalabb, harmadidőszaki homokkövekből, míg a déli Szaharai-Atlasz idősebb, főleg középidői meszes üledékekből áll, ez utóbbinak a délnyugati részén prekambriumi és variszkuszi kristályos kőzetek is előfordulnak. A két vonulat között a jórészt lefolyástalan, sós mocsarakkal és tavakkal tagolt Sott-fennsík húzódik.
- **Szahara:** A Ráktérítő mentén elhelyezkedő Szahara Földünk legnagyobb területű sivatagja (9 millió km²). A felszínen lévő kőzetek minősége szerint megkülönböztetünk szikla- (hammada), kavics- (szerír), homok- (erg) és agyag- (takir) sivatagokat. Az ősi kristályos kőzeteken sokféle őidei üledékek találhatóak, amelyek a kristályos kőzetek felboltozódásával részben lepusztultak, így alakultak ki a Szahara jellegzetes hegységei, például a Tassili. Néhány helyen harmadidőszaki vulkánosság is előfordult, például a Tibeszi- és a Hoggar-hegység területén.
- **Szudán:** A Szaharától délre húzódó átmeneti terület a sivatag és az esőerdő között. Az africidákat sok helyen közép és újidei üledékek borítják, melyeknek mélyedéseiben medencék találhatóak: a Felső-Nílus, a Csád-tó és a Niger medencéje.
- **Guineai-partvidék:** Az ősi kristályos kőzetekből felépülő, kelet-nyugati irányú Észak-Guineai és az észak-déli irányú Dél-Guineai küszöbektől a tengerpart felé fokozatosan lejtő, tengeri és folyóvízi üledékekkel borított terület. Az Guineai-öböl zugában harmadidőszaki vulkánosság eredményeként keletkezett a Kamerun tűzhányó és néhány sziget.
- **Északkelet-Afrika:** A Szomáli-félszigeten a kristályos kőzetekre középidői tengeri üledékek rakódtak, száraz, sivatagos, félsivatagos terület. Az Etióp-magasföld kristályos alapzatán a középidői tengeri üledékekre a harmadidőszakban óriási területen bazaltláva ömlött. A több ezer méter vastag rétegsorba a mély és meredek falú folyóvölgyek helyenként a kristályos alapzatig bevágódtak. Területén szabályosan fejlett függőleges övezetesség alakult ki.
- **Kelet-Afrika:** A Szír-arab-árokától a Vörös-tengeren keresztül Kelet-Afrikán át húzódik az a hatalmas, 6000 km hosszú árokrendszer, amelynek kialakulása az eocénben kezdődött, de jelentős eltávolodás azóta sem történt. A Kelet-afrikai árok falai mindössze 20-100 km távolságra vannak egymástól, a tektonikus mélyedésekben hosszú keskeny tavak találhatóak (pl: Mobutu, Kivu, Tanganyika, Nyasza). A területen hatalmas tűzhányók sorozata alakult ki (Kilimandzsáró, Kenya, Teleki-vulkán, Elgon, Ngorongoro, Virunga)
- **Kongó-medence:** A meredek peremküszöbökkel határolt medencét tengeri, tavi és folyóvízi üledékek töltötték fel. A Kongó-folyó a küszöbökön vízesésekkel bukik át (pl: Livingstone-vízesés). A medence közepén húzódik az Egyenlítő, így a természetes növényzet a legnagyobb területen trópusi esőerdő.

- **Dél-Afrika:** A keskeny parti síkságokból kiemelkedő, kristályos kőzetekből álló magasföldek a száraz, lefolyástalan, harmadidőszaki üledékekkel kitöltött Kalahári-medencét ölelik körül. Afrika déli csücskében a variszkuszi eredetű Fok-hegység két fő vonulatból áll (Lange- és Zwarte-hegység), közöttük medencék húzódnak (pl: Karru-medence).

III. Ipar

1. Bányászat

Afrika ásványkincsekben gazdag kontinens, a kitermelt ásványkincsek zömét exportálják.

- feketeszen: Dél-afrikai Köztársaság, Nigéria
- kőolaj, földgáz: Algéria, Líbia, Egyiptom, Guineai-partvidék: Nigéria (mintegy évi 100 millió tonnával Afrika legnagyobb kőolajtermelője), Kamerun, Gabon, Angola
- vasérc: Dél-afrikai Köztársaság, Mauritánia, Algéria, Libéria, Zimbabwe
- bauxit: Guinea, Ghána
- rézérc: Zambia, Kongói Demokratikus Köztársaság (Zaire), Dél-afrikai Köztársaság
- krómérc: Dél-afrikai Köztársaság, Zimbabwe
- mangánérc: Kongói Demokratikus Köztársaság (Zaire), Gabon, Ghána
- ónérc: Kongói Demokratikus Köztársaság (Zaire)
- uránérc: Niger, Namíbia, Gabon, Dél-afrikai Köztársaság
- foszfát: Marokkó (foszfát kivitelben világelső), Algéria, Tunézia, Togo, Szenegál, Dél-afrikai Köztársaság
- arany: Dél-afrikai Köztársaság (a világ legnagyobb aranytermelője), Zimbabwe, Ghána
- gyémánt: Kongói Demokratikus Köztársaság (Zaire), Dél-afrikai Köztársaság, Namíbia

2. Feldolgozóipar

A feldolgozóipar leginkább a Dél-afrikai Köztársaságban fejlett, iparának teljesítőképessége akkora, mint az összes többi afrikai országé együttvéve. A dél-afrikai ipar Witwatersrand térségében (Johannesburg, Pretoria) és Fokvárosban tömörül. Az észak-afrikai feldolgozóipari központok elsősorban a földközi-tengeri kikötőkben összpontosulnak.

IV. Mezőgazdaság

A lakosság nagy része az éghajlatnak megfelelő, általában önellátó gazdálkodást folytat. Az esőerdőben égetéses és talajváltó földműveléssel maniókát, batátát, jamszgyökeret, kukoricát, zöldségfélét termelnek. A szavannák terménye a köles, a rizs és a földimogyoró. A magasabb fennsíkokon, szárazabb területeken nomád állattartást folytatnak, szarvasmarhát, juhót és kecskét legeltetnek. A falvak környékén a kunyhók körül baromfiak, kecskék, disznók kóborolnak.

A mezőgazdaság fontos ága az ültetvényes gazdálkodás, melynek terményeivel néhány ország a világpiacon is jelentkezik:

- Dél-Afrikai Köztársaság: cukornád, banán, ananász
- Egyiptom: gyapot, cukornád, datolya
- Nigéria: kakó, pálmaolaj, gyapot, földimogyoró
- Elefántcsontpart: kakaó, kávé, ananász, pálmaolaj, banán
- Szenegál, Gambia: földimogyoró
- Uganda: kávé
- Ghána: kakaó
- Szudán: gyapot
- Zimbabwe: dohány
- Zanzibár: szegfűszeg